

11 באוקטובר 2015

לכבוד:

הועדה המחוזית לתכנון ובניה דרום
התקוה 4, באר שבע, 8489312

אדר' עלי פורטי, לשכת התכנון מחוז דרום
התקוה 4, באר שבע, 8489312

הועדה המקומית לתכנון ולבניה באשקלון
אגף תכנון, עיריית אשקלון, הגבורה 7, אשקלון 7834205

הנדון: התנגדות לתכנית הבניה תמל/1006

1. ההתנגדות מוגשת ע"י דה-קולוניזר (חל"צ מס' 515228112) שעוסק במחקר של הזיכרון והשכחה הקולקטיביים בישראל. הכותב העיקרי של ההתנגדות, איתן ברונשטיין אפריסיו, כתב והגיש בעבר התנגדויות לארבע תכניות בניה באתרים שישראל כבשה ב-1948: ליפתא (6036), חטין (ג/14729), יהודיה (יד/3/2009), סומייל (תא/מק/2988/א). כן השתתף בכתבת ההתנגדות גדעון סולימני, ארכיאולוג, עובד רשות העתיקות בעבר וארכיאולוג מחוז ירושלים בשנים 2000-2005. בהתנגדות תומכים 324 אנשים מהארץ ומהעולם.
2. מרכז התנגדותנו היא העובדה שהישוב הפלסטיני חמאמה אינו מקבל התייחסות בתכנית הבניה למרות שחלק משטחו הבנוי היה בתחום אתר התכנית תמל / 1006.
3. דרישתנו הראשונית מוועדות התכנון היא ביצוע של תיק תיעוד מקדים בהתאם להנחיות מנהל מינהל תכנון במשרד הפנים בנוגע ל"תיעוד מקדים ותיק תיעוד" מתאריך 4 במרץ 2008 (<http://moin.gov.il/SubjectDocuments/shimur/shimur02-tiud.pdf>). תנאי לאישור התכנית יהיה הכנת תיק תיעוד אשר מן הראוי כי בשלב ראשון יובא לאישור וועדת השימור העירונית בעיריית אשקלון ולאחר אישורה יתווסף כנספח שימור להוראות התכנית. מסקנות תיק התיעוד כפי שיסוכמו על ידי ועדת השימור העירונית באשקלון ישולבו בתכנון המוצע. כחלק מתיק התיעוד יש לשלב את האינפורמציה הקיימת על תולדות הישוב חמאמה (אנו נשמח לעזור לעורך תיק התיעוד באיסוף האינפורמציה הכוללת גם עדויות של תושבי חמאמה). בהתאם לתוצאות הסקר יש לצרף לתכנית נספח שימור אשר ישלב בתוכו את שימור המורשת הבנויה על כל שכבותיה ביחד עם שימור הצמחיה על כל ביטוייה.
4. בנוסף, דרישותינו, כפי שנפרטן בהמשך, הן: יוגדר בתכנית שבמסגרת המוזיאון שיוקם יוצג גם הישוב חמאמה; במסגרת שימור השטחים החקלאיים בתכנית יוצבו שלטי הסבר על העבר של חמאמה.
5. תכנית הבניה הוצגה בכתבות ובפרסומים השונים כבניה של שכונה חדשה, 9500 יחידות דיור לכ-35000 נפש. בכל הפרסומים הודגש ש"על פי התכנית, ישוקמו ממצאי הארכיאולוגיה בפארק "עיר היין" ויוצקו תכנים עדכניים שיאפשרו את חשיפתם של הממצאים הארכיאולוגיים לקהל הרחב, באופן בו יהווה חלק פעיל מחיי היומיום של התושבים והמבקרים." (ביזפורטל, עיר חדשה באשקלון. אלפי דורות ואזורי תעסוקה ומסחר - צפו בהדמיות, 22.7.2014) הצגה זו של התכנית מעלימה ומדחיקה את העובדה כי באתר היו שכבות בינוי נוספות כמו הישוב חמאמה.
6. בדברי ההסבר בהוראות התכנית מצוין ש"ייחודה של התכנית הוא בסמיכות התכנית לפארק עיר היין המתאפיין בשרידים מרשימים של מפעל לייצור יין (...)" התכנית שמה "דגש על המורשת ההיסטורית של אשקלון כבירת יין ארצית..." (הוראות התכנית, דברי הסבר, עמ' 2). בעיקרי הוראות התכנית מדובר על "שימור האתר והממצאים הארכיאולוגיים..." (הוראות התכנית, עמ' 15).

7. בנוסף לשימור הממצאים הארכיאולוגיים שיעשה בתחום הפארק, בהוראות הבינוי נכתב שגם יוקם מוזיאון. הוא אחד ממיבני הציבור בתכנית ויבנה, על תאי שטח 982-983. (הוראות התכנית, עמ' 21). בהתנגדותנו זו אנו מבקשים כי בהוראות התכנית יוגדר כי במסגרת המוזיאון שיוקם יוצג גם הישוב חמאמה.

8. תכני המוזיאון אינם נכללים בהוראות הבינוי אך בנספח סביבה ונוף הוא מוגדר כ"מוזיאון השמן והיין", כלומר הוא אמור להציג את אשקלון כ"מעצמת יין" מימי הביזנטים (עמ' 19). מנספח בדיקות ארכיאולוגיות שימור ופיתוח 'אחוזת המיל ה-3', אנחנו למדים כי תעשיית היין שגשגה במקום בתקופה הביזנטית: 324-638 לספירה. נמצאו "מתקנים רבים - גתות, בית בד, מבני מחסנים, בתי יוצר, בריכות דגים, בית מרחץ ולצידם בית קברות נרחב" (עמ' 8). מכאן ברור שכוונת גורמי התכנון היא להציג במוזיאון את ההיסטוריה הביזנטית, ואולי גם הרומאית, פרסית הלניסטית ועוד.

9. בהתייחסות לעתיקות כתוב ש"על השטח המסומן בתשריט כאתר עתיקות מוכרז, יחולו הוראות חוק העתיקות התשל"ח 1978". בתמ"א 39 חממה (צ"ל חמאמה) מסומן כאתר ארכיאולוגי. למרות זאת, בתכנית תמל/1006 אין התייחסות ארכיאולוגית לחמאמה. חמאמה היא אתר עתיקות שהוכרז על ידי הבריטים ב-1944. האתר נסקר בסקר הבריטי בשנים 1882-1887. חמאמה נסקרה על ידי הישראלים "סקר ארכיאולוגי של ישראל" מפת ניצנים מזרח, אתרים מס' 148-149 (אתר הסקר הארכיאולוגי של רשות העתיקות). התקופות המיוצגות באתר על פי הסקר הם, רומית, ביזנטית, מוסלמית קדומה, ממלוכית ועותמנית. חמאמה מייצגת אפוא רצף התיישבות של כ-2000 שנה. כל המידע הארכיאולוגי הרלוונטי לחמאמה יצורף גם הוא לתיק התיעוד המקדים.

10. באמנת איקומוס להגנה על מורשת ארכיאולוגית משנת 1990 (סעיף 2) מוגדר הצורך להגן על המורשת הארכיאולוגית במסגרת תכניות בינוי ופיתוח. בנוסף מודגש שיש לשתף את האוכלוסיה הילידית בתכנון. במקרה של אתר זה של הישוב חמאמה, האוכלוסיה שחיה במקום נמצאת לא רחוק ממנו וניתן ללמוד מהם רבות על האתר.

CHARTER FOR THE PROTECTION AND MANAGEMENT OF THE ARCHAEOLOGICAL HERITAGE (1990)

"Policies for the protection of the archaeological heritage should constitute an integral component of policies relating to land use, development, and planning as well as of cultural, environmental and educational policies. The policies for the protection of the archaeological heritage should be kept under continual review, so that they stay up to date. The creation of archaeological reserves should form part of such policies.

The protection of the archaeological heritage should be integrated into planning policies at international, national, regional and local levels.

Active participation by the general public must form part of policies for the protection of the archaeological heritage. This is essential where the heritage of indigenous peoples is involved. Participation must be based upon access to the knowledge necessary for decision-making.

The provision of information to the general public is therefore an important element in integrated protection."

11. על פי אמנות השימור שמדינת ישראל מחויבת להם יש לתת ביטוי לכל הרצף ההיסטורי ולכל קהילות העבר. הישוב חמאמה וקהילת תושביו הפלסטיניים היו הישוב האחרון בשטח התכנית ולפיכך הוא חייב לקבל ביטוי בהוראות התכנית ובדברי ההסבר לתכנית ועל פי אמנות השימור לא ניתן לדלג מעליו לתקופות העבר ללא איזכור.

12. שרידי חמאמה נראים בשטח. בצמחיה, בשטחים חקלאיים ובשרידים בנויים מעטים, גם אם לא ממש בשטח התכנית. התצלום האוירי משנת 1949 מראה שחלק מבתי חמאמה עמדו בתוך שטח התכנית (עמ' 13 בנספח סביבה ונוף דו"ח סקר היסטורי בריכות חמצון, אשקלון). סביר להניח שלפחות חלק מהצמחיה שנסקרת בנספח סביבה ונוף סקר עצים, נטעה ועובדה ע"י תושבי חמאמה. מדובר בעצי זית, רימון, הדר, חרוב, סברס, שקמה ועוד. באותו סקר מוצע לשמר או להעתיק או לעקור עצים שונים אך הסברס שמצולם באותן תמונות בסקר לא זוכה להתייחסות כלשהי. למשל ברש"מ 902 שלידו יש סברס, דקל תמר 868-880 שביניהם שיחי סברס גדולים ועוד. יתכן שמדובר ברשלנות או בחוסר תשומת לב אך מעבר לאובדן הצמח עצמו יש גם מן הסמליות, שהסברס שהפך להיות אחד הסמלים המובהקים

של הישובים הפלסטיניים שישראל הרסה ב-1948, לא זוכה כאן לכל התייחסות מאנשי המקצוע. נבקשכם לעדכן את הנספחים הנופיים ולדאוג לשימורם של שיחי הצבר כחלק מדרישות השימור לאתר.

13. במאמרה מקום אחד, זיכרונות שונים: המקרה של יעדמיעאר, (בתוך זיכרון, השכחה ו[ה]בניית המרחב, עורכים חיים יעקובי וטובי פנסטר, 2012) כותבת פרופ' טובי פנסטר "תהליכי תכנון מהסוג שהתקיים ביעד - על מחיקתו והשכחתו של העבר הפלסטיני - הם חלק משגרת התכנון בישראל (...). עיצוב המרחב בישראל (...) מבנה את המרחב כיהודי ע"י מחיקת העבר הפלסטיני ודיכוי ואפליה של הפלסטינים אזרחי ישראל. תכנון המרחב משמש כלי ליישום אידיאולוגיות אלו ומבטא את שאיפתו של הקולקטיב היהודי להשליט הגמוניה מרחבית באמצעות ניקוי עדויות מהעבר הקרוב והפרדה אתנית-לאומית (...)." (עמ' 210-211). קריאתנו היא לשנות את תכנית תמל/1006 כדי שלא תהיה כלי מחיקה וניקוי עדויות נוסף.

14. חמאמה היה ישוב גדול יחסית, חיו בו 5,810 נפש עד שנכבש בידי ישראל באוקטובר 1948 ותושביו גורשו לעזה. חמאמה מזוהה עם הישוב הביזנטי פְּלִיָה מהמאה ה-5. משמעות השם הביזנטי הוא יונה ולכן עם הכיבוש הערבי במאה ה-7 הישוב קיבל את השם חמאמה ששומר את מקור השם. במאה ה-15 נולד וחי בחמאמה המלומד הידוע אחמד אל-שפיעי שהיה גם מטיף במסגד אל-אקצא. ב-1517, תחת האימפריה העות'מאנית נרשמו בספרי המס 462 נפש בישוב, ששילמו על הכנסות מעיזים וכוורות. חמאמה מופיעה במפת ג'אקוטן שנוצרה כחלק מהכיבוש של נפוליאון ב-1799. החוקר הצרפתי ויקטור גרן עבר בחמאמה במאה ה-19 וציין שהמסגד שלו בנוי מחומרים קדומים. בתקופת המנדט הבריטי היו בחמאמה שני בתי ספר: אחד לבנים ואחד לבנות. במפקד של 1922 נמנו בישוב 2731 נפש, מהם רק תשעה נוצרים. במפקד ב-1931 נמנו בחמאמה 3405 שחיו ב-865 בתים. ב-1945, ע"פ המפקד הבריטי חיו בו 5010 איש/ה, מהם 60 יהודים; הכוונה לאנשי קיבוץ ניצנים שקם על אדמות שנרכשו מחמאמה. סה"כ היו לישוב 41,366 דונם. 1356 שימשו לגידול הדורים ובננות, 4459 דונם לגידולים בהשקיה, 28,890 דונם לגידול דגנים ו-167 דונם לשטח הבנוי. ב-1946 למדו 338 תלמידים ו-46 תלמידות. התושבים עסקו בדיג, ובחקלאות התפרנסו מתבואה, עצי הדר, משמישים, שקדים, תאנים, זיתים, אבטיחים ומלונים. עצים ניטעו בחלק הצפוני של הישוב כדי למנוע סחף של אדמות שהיו בעיקרן דיונות חול. היו בישוב שני מסגדים עם עמודי שיש וכותרות. האלימות בארץ ב-1948 החלה בחמאמה בינואר כשעשרות תושבים נפגעו מהתקפות של יהודים. תושבי חמאמה ברחו מאימת ההתקפה הישראלית במבצע יואב באוקטובר 1948, או בעקבות הוראה מפורשת של הצבא הישראלי לעזוב. כשנתיים לאחר מכן הרסה ישראל את בתי הישוב כדי למנוע את שובם של תושביו. על אדמות חמאמה הוקמו הישובים ניצנים, ניצן, בית עזרא וכפר הנוער ניצנים. בקרוב גם שכונה חדשה של אשקלון. (מקורות: בני מוריס, לידתה של בעיית הפליטים הפלסטינים, 2004; וליד ח'לידי, All That Remains, Jan-Apr; 1992, Palestine Exploration Quarterly; Hadawi, Sami (1970). Village Statistics of 1945: A; 1944. Jacotin's Map of Palestine. D.H.Kellner (Classification of Land and Area ownership in Palestine

15. רוב פליטי חמאמה חיים עד היום קילומטרים ספורים מבתיהם ההרוסים, מצפים להכרה בזכותם לשוב. בניה על אדמות ישובם ללא התייחסות אליו תהיה המשך ישיר למה שראה נכוחה משה דיין בהספד המפורסם על קברו של רועי רוטברג מנחל עוז באפריל 1956: "שמונה שנים הינם יושבים במחנות הפליטים אשר בעזה, ולמול עיניהם אנו הופכים לנו לנחלה את האדמה והכפרים בהם ישבו הם ואבותיהם." (https://he.wikipedia.org/wiki/%D7%94%D7%94%D7%A1%D7%A4%D7%93_%D7%9C%D7%A8%D7%95%D7%98%D7%91%D7%A8%D7%92) להתעלמות מהזיכרון של החיים הפלסטיניים שנהרסו בעטייה של הקמת מדינת ישראל יש מחיר של העמקת השנאה והקונפליקט. לעומת זאת, במעשה של זיכרון מכבד יש מסר של רצון להכיר בטרגדיה שחוו הפלסטינים ואולי אף פתח של תקווה לפיוס בבוא היום. סוגיית זכות השיבה נותרת פתוחה עד ליום עתיד לבוא, ללא קשר לתכניות בניה זו או אחרות.

16. בישראל, ככל הידוע לנו, נותרה משפחה אחת מחמאמה והיא גרה ברמלה. גם להם, כאזרחי המדינה תהיה התעלמות מהישוב של אבותיהם סטירת לחי מהדהדת.

17. בערבית משמעות המילה חמאמה היא יונה. חמאמה מופיעה במקומות שונים בתכנית הבניה רק כמצע שעליו תיבנה שכונה חדשה. נחל חמאמה מוזכר, השטחים החקלאיים תצלומי הצמחיה וכדומה. זה דומה לשיח הרווח בישראל של הכחשה והשכחת הרס הישובים הפלסטיניים ב-1948, הנכבה, ולשימור הזיכרון שלהם. הגיע הזמן להביא את חמאמה לחזית תכנית הבניה, להעלות אותה ממעמקי התודעה הישראלית המודחקת והמדחיקה ובכך להציע לאותה יונה מסר של שלום.

18. תיק תיעוד ושימור צריך להתבצע לפני ביצוע התכנית, עם דגש על חמאמה שלא נסקרה. רוב הישוב הרוס, כידוע אך על ישראל האחריות לשמר את הזיכרון של הישוב שהרסה. אינינו מתנגדים לבניה אלא מתנגדים להתעלמות מהזיכרון של חמאמה. במקרה אחר, של בניה בכפר ליפתא (תכנית 6036) החליט בית המשפט (בפברואר 2012) לעצור את שווק המכרזים והורה למדינה לבצע סקר בכפר. גם אם המצב אינו כאן שונה, כי בליפתא עדיין עומדים עשרות בתים, הדרישה לבצע סקר רלוונטית. לא נכון יהיה לבנות על ישוב הרוס לפני שהוא תועד ושומר בו מה שניתן לשמר.

19. החלטת רשות העתיקות לשמר רק את אזור יצור היין והמחסנים והתעלמות מכול התקופות האחרות (הברונזה התיכונה ובעיקר מהתקופות המוסלמיות) אינה חוקית, אינה אתית ואינה מקצועית. בהחלטתה, רשות העתיקות למעשה מוותרת על שאר העתיקות עוד לפני ביצוע חפירות בדיקה והצלה בשטח התכנית. חמאמה הינו אתר עתיקות מוכרז ששרידיו ידועים מאז ומתמיד, הם נסקרו ע"י סוקרים בריטים וסוקרי רשות העתיקות. לא ברור מדוע הויתור על עתיקות חמאמה, על סמך איזה סדר עדיפות, וללא ביצוע חפירות הצלה מקדימות לאישור התכנית.

20. הקמת המוזיאון בשכונה החדשה יוצר הזדמנות להציג בו את ההיסטוריה השלמה של אזור השכונה, כולל של הישוב חמאמה. דרישתנו היא שתוצב במוזיאון תצוגה קבועה של הישוב הפלסטיני ההרוס. יוצגו בו ממצאים שיעלו וימצאו בחפירות ההצלה והסקרים בחמאמה. כותבי ההתנגדות ישמחו לסייע במידע ובחומרים רלוונטיים לתצוגה זו.

21. כדי לציין את הישוב חמאמה נבקש כי במסגרת שימור השטחים החקלאיים בתכנית, יש להציב שלטי הסבר ברורים על היותם חלק מהישוב חמאמה בעבר. אנו נשמח לעזור לעורך תיק התיעוד באיסוף האינפורמציה הכוללת גם עדויות של תושבי חמאמה.

22. מאות א/נשים, בארץ ובעולם, רובם ישראלים אך חלקם פלסטינים אזרחי ישראל תומכים בהתנגדות זו (רצ"ב רשימת שמות). דומה כי אין להתעלם מהדרישה הציבורית הזאת. ברי לנו כי יש מי שיטענו שההתנגדות היא למטרות ניגוח פוליטי. אנו מודעים לאספקט הפוליטי של תכנון ובניה באשר הם. אלא שלבניה בישראל תוך התעלמות מהעבר של הישובים הפלסטיניים ההרוסים בארץ יש היבט פוליטי הרסני עבור כל מי שמעוניין לקדם חיים משותפים של שלום לכל תושבי הארץ ופליטיה.

23. אנו מבקשים בזאת להיות מוזמנים להציג התנגדות זאת בדיון בוועדת התכנון. אנחנו שומרים לעצמנו את הזכות להרחיב בדיון את טענותינו.

24. התנגדות זו נתמכת בתצהירו של איתן ברונשטיין אפריסיו החתום מטה.

איתן ברונשטיין אפריסיו, ת"ז 069317592
אלנבי 81, תל אביב-יפו